

Tymowski, Michał

"Tombouctou au milieu de XVIIIe siècle d'après la chronique de Mawlay el-Quasim b. Mawlay Sulayman", Michel Abitbol, Paris 1982 : [recenzja]

Przegląd Historyczny 74/2, 411-412

1983

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych, tworzonej przez Muzeum Historii Polski w Warszawie w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został opracowany do udostępnienia w Internecie dzięki wsparciu Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego w ramach dofinansowania działalności upowszechniającej naukę.

niesione przez mistrza, całościowego zarysu stosunków polsko-pruskich za panowania króla-filozofa nie dał jednak dotąd żaden z nich. Tym większe jest znaczenie omawianego wznowienia.

W posłowie E. Rostworowski podkreśla, że o ile pierwsza z głównych tez książki, akcentująca usiłowania Fryderyka zmierzające do tego, aby po osłabieniu Rzeczypospolitej zawiadnąć swą zdobyczą, potwierdza się w świetle późniejszych badań, o tyle druga z nich, sugerująca daleko idącą inspirację Fryderyka w działaniach politycznych Petersburga, nie jest dowiedziona z powodu braku szczegółowych badań źródłowych na ten temat.

Książka została wydana w nakładzie 2 tys. egzemplarzy, a więc co najmniej pięciokrotnie mniejszym niż popyt, którego można było się spodziewać. Szkoda.

Ł. K.

Michel A bitbol, *Tombouctou au milieu du XVIIIe siècle d'après la chronique de Mawlay el-Qasim b. Mawlay Sulayman*, „*Fontes Historiae Africanae*”, Series Arabica, t. VII, G. P. Maisonneuve et Larose, Paris 1982, s. 85.

Jest to wydanie niewielkich rozmiarów kroniczki, spisanej w Timbuktu na początku XIX wieku i skopiowanej w tymże mieście w końcu stulecia. Niedługo po sporządzaniu kopia przewieziona została przez podróżnika i dziennikarza Feliksa Dubois do Paryża i umieszczona w zbiorach rękopisów arabskich Biblioteki Narodowej. Na jej tekst zwrócił uwagę marokański historyk i arabista M. A bitbol w trakcie pracy nad historią Timbuktu pod rządami Arma 1591—1833 i obecnie przygotował jej wydanie drukiem.

Forma źródła jest bardzo prosta, można tu mówić raczej o rozbudowanym roczniku, niż o kronice. Jest to typ utworu, który znamy z tekstów spisanych w XVIII i XIX w. w oazach południowej Sahary: w Ualacie, Nemie, Tiszit, Arawanie. Powstanie takiego tekstu w Timbuktu było przejawem regresu kultury tego ośrodka. Od XVI w. bowiem, do połowy XVIII, w środowisku uleńów timbuktańskich napisano kilka dzieł kronikarskich lub biograficznych, stojących na znacznie wyższym poziomie literackim, dających wyraz szerszym horyzontom geograficznym i politycznym, dowodzących głębszej kultury historycznej. Trzy kroniki z Timbuktu, „*Tarikh el-Fettasz*”, „*Tarikh es-Sudan*” i „*Tedzkiret en-Nisian*”, zawierają informacje sięgające wstecz do około X—XI w., zaś od połowy XV w. do roku 1751 jest to materiał bez luk. Kroniki te stanowią rzadkiej wartości zestaw rodzimych źródeł pisanych. Ciągłość informacji urywa się jednak na wspomnianym roku 1751 i o następnych dziesięcioleciach w Timbuktu i jego regionie wiadomo dotychczas bardzo mało. Następne źródła dotyczą dopiero wieku XIX, a ich liczba narasta od lat dwudziestych tego stulecia.

Omawiane dziełko Mawlay al-Qasima dotyczy lat 1747—1801, wypełnia więc lukę w materiale źródłowym. Jest to szczególnie ważne przy badaniu historii politycznej paszaliu Arma w czasach jego rozpadu, oraz dla rejestracji zjawisk powtarzalnych, takich jak głody, zarazy i inne klęski żywiołowe, których interpretacja wymaga właśnie ciągłości materiału źródłowego.

Ponadto źródło stwarza szansę pogłębienia znajomości historii społecznej, dzięki licznym informacjom o zmarłych, ich pochodzeniu, pozycji majątkowej, politycznej i ich prestiżu. Duże znaczenie ma kilka fragmentów dotyczących wahań cen, stosowanych w Timbuktu miar i wag, roli płacideł i relacji płacideł różnych typów do młkała złota. Mamy także pierwszą wzmiankę o stosowaniu w Timbuktu

srebrnego pieniądza importowanego. Kilka fragmentów dotyczy budownictwa — odnawiania meczetów i wznoszenia fortyfikacji.

To cenne źródło M. Abitbol wydał w oryginale i w tłumaczeniu francuskim, do którego opracował bardzo wyczerpujące przypisy. Ponadto załączył wykaz wydarzeń w Timbuktu w XVIII i na początku XIX w., listę paszów od 1747 do 1801 r., wykaz urzędów w paszaliuku Arma, tablice genealogiczne ważniejszych osobistości cytowanych w źródle. O ile przypisy opracowane zostały dobrze, podobnie wykaz urzędów i tablice genealogiczne, o tyle inne załączniki budzą zastrzeżenia. Wykaz wydarzeń podaje tylko niektóre fakty, a inne — podobne — pomija. Mamy więc, bez wyraźnej przyczyny, wiadomość o jednych głodach, o drugich zaś nie. Wiele dat w wykazie jest pomylnych, a w każdym razie są one inne niż w kronice. Rozbieżności te budzą zdziwienie, bo nie ma innej podstawy do budowania chronologii wydarzeń niż to właśnie źródło. Zastrzeżenia budzi też lista paszów z lat 1747—1801. Kończy się ona na roku 1796. Jeżeli autor chciałby podtrzymać swoją tezę o trwałym odnowieniu urzędu paszy w końcu XVIII w. i o jego nieprzerwanym istnieniu do 1833 r., należało w wykazie wypełnić okres do 1833, lub przynajmniej do 1801 r., na którym kończy się omawiane źródło. Nie da się jednak tego zrobić, źródło świadczy niezbicie o tym, że po 20-letniej przerwie (1775—1794) i efemerycznych panowaniach al-Mustafy (1794—1795) i Bubakra (1795—1796) oraz po jego obaleniu, paszy nie wybierano do czasu zakończenia zawartych w źródle wiadomości. Tytuł załącznika odbiega więc od rzeczywistości przedstawionej przez kronikę.

Dużą wadą książki jest brak indeksu. Tekst wypełniony jest licznymi imionami, potrzebny byłby więc szczególnie indeks osobowy. Na tle omawianego poprzednio zbioru źródeł arabskich wydanego w tej samej serii, brak ten jest szczególnie wyraźny. Ale tu mamy do czynienia z udostępnieniem nowego źródła, a to jest osiągnięcie najważniejsze.

M. T.

Hanna Dylągowa, *Duchowieństwo katolickie wobec sprawy narodowej (1764—1864)*. Wydawnictwa Towarzystwa Naukowego Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin 1981, s. 197.

Autorka traktuje swoją pracę jako wstęp i inspirację zarazem do badań nad rolą Kościoła katolickiego w życiu narodu polskiego w dobie porozbiorowej. Podstawowym celem książki jest przedstawienie stosunku duchowieństwa katolickiego do sprawy narodowej, przez którą rozumiane są takie działania jak konspiracje, manifestacje patriotyczne czy walki zbrojne, które w konsekwencji miały doprowadzić do wybicia się na niepodległość.

Uwaga autorki, co podkreśla sama, została skupiona więc na najbardziej „widowiskowym” aspekcie zagadnienia. Poza zainteresowaniem pozostały inne działania duchowieństwa, które przyczyniały się do rozbudzenia czy podtrzymywania świadomości narodowej. Rozważania rozpoczyna autorka od chwili objęcia rządów przez Stanisława Augusta wychodząc ze słusznego założenia, że właśnie w tym okresie miały swój początek ważne wydarzenia mające na celu naprawę Rzeczypospolitej. Następnie w kolejnych sześciu rozdziałach, wyodrębnionych wedle przyjętych powszechnie w historiografii cezur chronologicznych, omawia stosunek duchowieństwa do zachodzących podówczas wydarzeń politycznych. Rozpatruje to w odniesieniu do dwóch wyodrębnionych grup: episkopatu i niższego duchowieństwa, poprzez które rozumie przede wszystkim kler parafialny i zakonny. Do najważniejszych wątków omawianej pracy należy zaliczyć: ukazanie zróżnicowania postaw obu wyodrębnionych grup wobec aktualnych zagadnień politycznych, a także ich